

Alkotmánybíróságok és az alkotmányos identitás

ABSTRACT

It is hard to define the notion of constitutional identity which has various interpretation by Member States, the Court of Justice of the European Union, legal scholars and jurisprudence. The definition has been evolving since the Lisbon Treaty on a case-by-case basis in EU law and national laws. The German Federal Constitutional Court's decisions have established fundamental rights standards in relation to constitutional identity and *ultra vires* acts that have a significant impact on the European constitutional dialogue, especially on the practice of the Hungarian Constitutional Court. In Hungary, the notion of constitutional identity is based on national specificities that are gradually emerging from the parallel reasoning of the CC justices and from the Seventh Amendment to the Fundamental Law. A recent development in EU law vs national laws debates is the CJEU proceedings on the Polish courts reform. In this paper I will review chronologically the Hungarian, German and Polish Constitutional Courts' decisions on constitutional identity.

Keywords: constitutional identity ■ constitutional courts ■ *ultra vires* ■ sovereignty ■ preliminary ruling ■ constitutional dialogue

I. BEVEZETÉS

Az alkotmányos identitás fogalmát a tagállamok európai integrációval szembeni, fokozódó szuverenitás-védelme hív a életre. Az uniós jog primátusára épülő, *sui generis* jogrendszerrel rendelkező Európai Unió félúton helyezkedik el a „jogközösség és az önálló jogállamiság” között, a tagállami és az uniós jogrendszer szorosan összekapcsolódik. Az uniós jog egyre több területet ölel fel, ez a tendencia az egyes tagállamokat mindinkább arra ösztönzi, hogy saját szu-

verenitásuk határait ténylegesen kijelöljék.^[1] Az uniós jog elsőbbségét az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: Bíróság vagy EUB) jogértelmezési gyakorlata során először a *Costa v. ENEL*,^[2] majd az *Internationale Handelsgesellschaft* ügyekben^[3] mondta ki. Az uniós és a nemzeti jog kapcsolatában azonban új korszak köszöntött be az integrációt egyébként szorosabbra fűző Lisszaboni Szerződéssel. A módosított Európai Unióról szóló szerződés (a továbbiakban: EUSZ) 4. cikk (2) bekezdése^[4] alapján ugyanis a tagállamok alkotmányos sajátosságainak védelmét és a tagállami nemzeti identitását tiszteletben kell tartani.

Az alkotmányos identitás fogalma nehezen meghatározható, azt az egyes tagállamok és az EUB, a jogtudomány és a joggyakorlat is eltérően értelmezi.^[5] A fogalom tartalma a Lisszaboni Szerződés óta organikusan fejlődik, az EUB és a tagállami bíróságok jogértelmezése azt folyamatosan, esetről esetre alakítja. Az uniós jogrendszerben az alkotmányos identitás alkalmazásának forrása az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése, az abban megfogalmazott nemzeti identitás alapján. Ugyanakkor az alkotmányos identitás és a nemzeti identitás fogalma közötti kapcsolat tisztázatlan. Stumpf István utal a nemzeti identitás fogalmának politikai, illetve jogi tartalmára, valamint az alkotmányos identitás fogalmához szervesen kapcsolódó, az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése szerint a nemzeti identitás keretében védelmezett politikai és alkotmányos berendezkedésre.^[6] Tribl Norbert szerint az EUSZ-ben nevesített nemzeti identitás alatt a tagállamok alkotmányos identitása értendő.^[7] Mindenesetre az alkotmányos identitás fogalma nem tisztázott. Stumpf István rámutat arra, hogy „napjaink egyik legizgatóbb jogi kérdésévé nőtte ki magát, hogy az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában mely szerv – az EUB vagy a tagállami bíróság – dönthet egy adott kontextusban és időpillanatban arról, mit is jelent az alkotmányos identitás... A kérdés nem tét nélküli, hiszen a nemzeti (alkotmányos) identitás fogalmának értelmezése dönti el, hol a határ az uniós jog elsőbbségének vonatkozásában, és mi az a mag, amelyet a tagállam szuverenitása körében megőrizhet.”^[8] A tagállamok és az Európai Unió viszonyának, így hatásköre-

[1] Stumpf, 2020, 229.

[2] C-6/64 *Costa v. ENEL*.

[3] C-11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*.

[4] Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 4. cikk (2) „Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is. Tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.”

[5] Tribl, 2019, 66.

[6] Stumpf, 2020, 230.

[7] Tribl, 2019, 57.

[8] Stumpf, 2020, 231.

inek egyensúlyban tartását ugyanakkor az EUSZ 4. cikk (3) bekezdésében^[9] megfogalmazott „lojális együttműködés” kötelezettségének, valamint az EUB és a nemzeti alkotmánybíróságok közötti alkotmányos párbeszédnek kell garantálnia.

Jelen tanulmány a magyar Alkotmánybíróság alkotmányos identitáshoz kapcsolódó döntéseit tekinti át, kitérve egyes alkotmánybírók párhuzamos indoklásaiban megjelenő álláspontjaira, emellett az Alaptörvény hetedik módosítását is ismerteti. A határozatok tárgyalása időrendiséget követ, elsősorban a döntések alkotmányos identitást érintő aspektusaira koncentrálok. Megjegyzem, hogy a releváns határozatok áttekintéséhez Orbán Endre könyve^[10] kiváló alapot szolgáltatott. A tanulmány ezután áttér a Német Szövetségi Alkotmánybíróság alkotmányos identitáshoz kapcsolódó döntéseire, mely olyan alapjogi mércéket állított és állít fel az utóbbi időben is az alkotmányos identitás és az ahhoz szorosan kapcsolódó hatáskör-túllépés, az ún. *ultra vires* aktusok kapcsán, ami jelentősen befolyásolja általánosságban az uniós és nemzeti jog viszonyát, Magyarországra vonatkoztatva pedig az Alkotmánybíróság jogértelmezési gyakorlatát. Az uniós és nemzeti jog viszonya legújabb fejleményeinek érzékeltetése végett pedig röviden az EUB lengyel bírósági reformjához kapcsolódó eljárásai és a lengyel Alkotmánybíróság erre adott válaszreakciója is szóba kerülnek.

II. A MAGYAR ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ALKOTMÁNYOS IDENTITÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ DÖNTÉSEI

Az alkotmányos identitás védelmének igénye először a 143/2010. (VII. 4.) AB határozathoz csatolt párhuzamos indoklásban jelent meg. Az Alkotmánybíróság az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló lisszaboni szerződés kihirdetéséről szóló 2007. évi CLXVIII. törvény (a továbbiakban: Lsztv.) utólagos normakontrollját végezte el. Az indítvány szerint az Lsztv-vel kihirdetett Lisszaboni Szerződés egyes rendelkezései sértik a Magyar Köztársaság független jogállamiságát és szuverenitását. A testület a Lisszaboni Szerződés alkotmányellenességét elutasító határozatához fűzött párhuzamos indoklásában Trócsányi László az Alkotmány 2. § (1) és (2) bekezdéseinek és 2/A. § viszonyát vizsgálja. Hang-

[9] EUSZ 4. (3) „Az Unió és a tagállamok a lojális együttműködés elvének megfelelően kölcsönösen tiszteletben tartják és segítik egymást a Szerződésekből eredő feladatok végrehajtásában. A tagállamok a Szerződésekből, illetve az Unió intézményeinek intézkedéseiből eredő kötelezettségek teljesítésének biztosítása érdekében megteszik a megfelelő általános vagy különös intézkedéseket. A tagállamok segítik az Unió feladatainak teljesítésében, és tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti az Unió célkitűzéseinek megvalósítását.”

[10] Orbán, 2020.

súlyozza, hogy az európai integrációhoz kapcsolódó, Alkotmány 2/A. § szerinti szuverenitás-transzfer nem korlátlan, a közösségi hatáskörgyakorlás a szükséges mértékig megengedett, tehát az uniós jog elsőbbsége sem érvényesül korlátlanul. Az indoklás definíciót nem tartalmaz, ugyanakkor az alkotmányos identitás gondolatcsírája a tagállami szuverenitáshoz kapcsolódóan megjelenik a következőképpen: „Ezen túlmenően fontos emlékeztetnünk arra, hogy amikor a tagállamok a szuverenitásukból fakadó hatáskörük egy részét, vagy annak gyakorlását átruházták a közösségi (uniós) szervekre, nem mondtak le államiságuk, szuverenitásuk és függetlenségük lényegéről, államrendjük alapjainak szabad meghatározásáról. A tagállamok megtartották alkotmányuk azon alapelvei feletti szabad rendelkezési jogukat, amelyek nélkülözhetetlenek az államiság, az alkotmányos identitás fenntartásához. Az integrációhoz csatlakozó állam az állami szuverenitást külön nyilatkozat nélkül is fenntartja magának, hiszen ez a tagállami alkotmányok (és a közösségi jogrend) alapkövét képezi.”^[11] Gondolatmenetét azzal folytatja, hogy szuverenitásából fakadóan az állam még azt is megtehetné, hogy „az államiságának lényegét érintő hatáskörök” gyakorlásáról lemond, ahhoz viszont feltétlenül alkotmánymódosítás lenne szükséges. Mindezek alapján, a 2. § (1) és (2) bekezdések és a 2/A. § szakasz egymáshoz való viszonya kapcsán megállapítja, hogy az uniós jog „nem üresítheti ki” a 2. § tartalmát, és az alkotmányos rendszert sem alakíthatja át a szükséges alkotmánymódosítás nélkül. A Lisszaboni Szerződés megállapításai nem sértik Magyarország független jogállamiságát és szuverenitását, hiszen azt az Országgyűlés ratifikálta.

E döntést követően az alkotmányos identitás gondolata legközelebb nemzetközi jogi kontextusban jelent meg, Varga Zs. Andrásnak a 23/2015. (VII.7) AB határozathoz fűzött különvéleményében. A határozat megállapította, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (a továbbiakban: Ehtv.) támadott rendelkezései, továbbá az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet egyes pontjai nemzetközi szerződésbe ütköznek. Varga Zs. András különvéleményében az alkotmányos identitás kapcsán említésre méltó megállapítást tesz. Álláspontja szerint az „alkotmányos identitás lényegéhez sorolható sajátosság” a megtámadott Ehtv. 14. § szakaszában szereplő, bevett egyházként való elismeréshez szükséges feltételek közül az, hogy a vallási tevékenységet végző szervezet legalább százéves nemzetközi működéssel rendelkezzen, vagy legalább húsz éve szervezett formában, vallási közösségként működjön Magyarországon, és az ország lakosságának 0,1%-át elérő taglétszámmal rendelkezzen.^[12] Ezen megállapítását a bevett egyházak megkülönböztetése kapcsán azzal indokolja, hogy a magyar állam figyelembe veszi a közösségek szociális (oktatási, egészségügyi, karitatív) szerepvállalásának

[11] 143/2010. (VII. 14.) AB határozat, Trócsányi László párhuzamos indoklása, 698., 713.

[12] 23/2015. (VII.7) AB határozat, Varga Zs. András párhuzamos indoklása, 94.

történeti tényét, a történetiség pedig Magyarország alkotmányos berendezkedésének sajátossága.^[13] Azzal, hogy a határozat ezeket a feltételeket nemzetközi szerződésbe ütköztetve tekinti, kiüresíti az Alaptörvény VII. cikkében foglalt különbségtételt a vallási közösségekre vonatkozóan, melyet Varga Zs. András „burkolt normakontrollnak” minősít.

Varga Zs. Andrásnak az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz vizsgálatairól szóló 3130/2016. (VI. 29.) AB végzéséhez fűzött párhuzamos indokolásáról is érdemes néhány szót említeni. Az indítvány a Kúria Knk. IV.37.222/2016/9. számú határozata alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányult, mellyel a Kúria a Nemzeti Választási Bizottság országos népszavazásra javasolt következő kérdését hitelesítette: „Akarja-e, hogy az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhatta nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését?” A döntés kapcsán meg kell jegyezni, ahogy ez Varga Zs. András párhuzamos indoklásának kiindulópontját is képezi, hogy az Alkotmánybíróság határozatában nem foglal állást a népszavazás tárgyát illetően (Magyarország tagállamként jogosult-e menekültügy-bevándorlás ügykörben döntést hozni.). A párhuzamos indoklás az alkotmányos identitással összefüggő, általános megállapításokat tesz. Eszerint hatásköri vita esetén az Alkotmánybíróságnak az „EUSZ 4. cikkében elismert tagállami alkotmányos identitás védelmében a szuverenitás fenntartásának vélelméből kell kiindulnia”.^[14] A tagállami szuverenitás fenntartása elsőbbséget élvez a hatáskör átengedésével szemben, különösen akkor, ha „alapos okkal feltételezhető, hogy a hatáskör átengedésének idején valamely lényeges körülmény nem volt ismert, vagy az jelentősen megváltozott, ezért azt nem is tudta mérlegelni – akkoriban még – a tagállam (clausula rebus sic stantibus elve)”.^[15] Vita esetén az Országgyűlésnek kell kétharmados szavazatarányban döntenie a hatáskör átengedéséről, összhangban az Alaptörvény E) cikk (4) bekezdésével. A népszavazás kezdeményezése pedig alkotmányos követelménynek tekinthető a szuverenitás alapjait (pl. terület, népesség, főhatalom) érintő kérdésekben, valamint megalapozott kétség esetén, hiszen az Európai Unióhoz való csatlakozásról is népszavazás döntött.^[16]

Az alkotmányos identitás kérdéskörének tanulmányozása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír a 22/2016. (XII.5.) AB határozat, mely az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésén alapuló közös hatáskörgyakorlást értelmezi az Európai Unió Tanácsa Olaszországban és Görögországban tartózkodó menedékkérők más tagállamokban történő áthelyezésének tárgyában hozott határozata kapcsán. Az Alaptörvény rendelkezésének értelmezését, összhangban az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 38. § szakaszával, a külföldiek csoportos kiutasításának tilalmával összefüggő konkrét

[13] Indoklás, 90.

[14] 3130/2016. (VI. 29.) AB végzése, Varga Zs. András párhuzamos indokolása, 22.

[15] Indoklás, 23.

[16] Indoklás, 25.

alkotmányjogi problémával kezdeményezte az alapvető jogok biztosa. A téma szempontjából releváns, Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésének értelmezése tárgyában felmerült indítványozói kérdések: A magyar állami szervek és intézmények kötelesek-e végrehajtani a magyar Alaptörvény alapjogi tartalmát sértő egyes uniós jogi aktusokat (alapjogi fenntartás)? A szükséges mértékhez kötött hatáskörgyakorlás korlátozhatja-e olyan uniós jog végrehajtását, amely nem alapul a Magyarország által az alapító szerződésekben átadott hatáskörön (*ultra vires* uniós jogi aktusok megítélése)?

Az Alkotmánybíróság döntésének kialakításához és megalapozásához széles körben vizsgálta a hatáskört átlépő, ún. *ultra vires* aktusok, illetve az alapjogi fenntartás kapcsán az egyes tagállamok álláspontját. Chronowski Nóra szerint egy „három-az-egyben” döntésről beszélhetünk, mely átvette a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatát.^[17] A tagállamok tapasztalatait is alapul véve, a testület érdemi határozatában azon megállapításra jutott, hogy a hatáskörei gyakorlása során, erre irányuló indítvány alapján vizsgálhatja, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésén alapuló közös hatáskörgyakorlás sérti-e az emberi méltóságot, más alapvető jogot vagy Magyarország szuverenitását, illetve történeti alkotmányán alapuló önazonosságát.^[18] A testület érdemi határozatában a közös hatáskörgyakorlásra vonatkozóan tett általános megállapítást.^[19] Az indoklás olyan kontrollmechanizmusokat rögzít, amelyeket az Alkotmánybíróság alkalmazhat az uniós jogi aktusokkal kapcsolatban, ezek az ún. alapjogi fenntartás, valamint a szorosan egymással összefüggő szuverenitás- és identitás-tesztek. A döntés jelentősége abban rejlik, hogy hivatalosan bevezette az alkotmányos identitás, a – határozat nyelvezete szerinti – alkotmányos önazonosság fogalmát.^[20] Pokol Béla szerint a határozattal régi adósságát törlesztette az Alkotmánybíróság, a testület belépett az uniós joggal szemben a szuverenitásvédelmet és alkotmányidentitást középpontba helyező európai alkotmánybíróságok klubjába.^[21] Stumpf István véleménye szerint az Alkotmánybíróság feladata meghatározó e tekintetben, hiszen az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése megállapítja ugyan a közös hatáskörgyakorlást, azonban integrációs klauzulaként mégsem tekinthető, mivel az nem rendelkezik az uniós jog mibenlétéről, annak magyar jogrendszerhez való viszonyáról, hatályáról és alkalmazásáról, melynek kifejtése így az Alkotmánybíróságra hárul.^[22]

A határozat indoklása az identitáskontrollal kapcsolatos 7.2 pontjában foglalkozik részletesen az alkotmányos identitás definiálásával. Az Alkotmánybíróság a fogalom alatt „Magyarország alkotmányos önazonosságát érti, és tartalmát az Alaptörvény egésze, illetve egyes rendelkezései alapján, az Alaptörvény

[17] Chronowski, 2020, 78.

[18] 22/2016. (XII. 5.) AB határozat.

[19] 22/2016. (XII. 5.) AB határozat, Stumpf István párhuzamos indoklása, 198, 103.

[20] Orbán, 2020, 77.

[21] 22/2016. (XII. 5.) AB határozat, Pokol Béla párhuzamos indoklása, 89.

[22] Indoklás, 97.

R) cikk (3) bekezdése szerint, azok céljával, a Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban, esetről-esetre bontja ki”.^[23] Az alkotmányos identitás olyan organikusan fejlődő fogalom, melynek tartalmi értelmezésére az Alkotmánybíróság formál jogot, a történeti dimenzió figyelembevételével.^[24] Példálózó jelleggel sorolja fel azokat az alkotmányos értékeket, melyek a fogalom összetevőit képezik, így „a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme. Egyebek mellett ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik.”^[25] Az alkotmányos identitás védelme mind a magánélet, mind Magyarország nyelvi, történeti és kulturális hagyományai tekintetében felmerülhet. Az indoklás vonatkozó 66. bekezdése ezzel szó szerint idéz a Német Szövetségi Alkotmánybíróság Lisszabon-döntéséből, integrálja azt az identitáskontroll és az alkotmányos identitás fogalmának értelmezésébe. Stumpf István szerint ez egy, az Alaptörvényből való levezetést nélkülöző, vizsgálat nélküli áttemelés.^[26] A határozat az alkotmányos identitást olyan alapvető értéknek tekinti, melyet az Alaptörvény nem létrehoz, hanem elismer, amelyről Magyarország nem mondhat le, és amelytől csak a szuverenitás és az önálló államiság elvesztésével fosztható meg. Stumpf István meglátása szerint az Alaptörvény általi elismerés megközelítése elszakítja az alkotmányos önazonosságot az Alaptörvény írott szövegétől és az abban meghatározott keretektől, egy „lát-hatatlan” Alaptörvényt hoz létre. Az Alkotmánybíróság ezzel egy „bizonytalan módszertan szerint értelmezett és külföldi jogi importcikkkel megtöltött tartalmú” alkotmányos identitást védelmezne.^[27]

Az alapjogi fenntartás^[28] kontrollmechanizmusa kapcsán az Alkotmánybíróság a *Solange-döntésekben* alkalmazott fenntartásra utal (későbbiekben részletezve). A határozat szerint a közös hatáskörgyakorlás nem járhat az emberi méltóság és az alapvető jogok lényeges tartalmának sérelmével, annak *ultima ratio* jellegű védelméről pedig az Alkotmánybíróság gondoskodik. A szuverenitás- és identitáskontrollt együttesen a közös hatáskörgyakorlás két fő korlátjaként határozza meg, ugyanakkor csak annyit állapít meg, hogy a tesztek közvetlen tárgyát nem képezi uniós jogi aktus. Orbán Endre álláspontja szerint tisztázatlan a kontrollmechanizmusok egymáshoz való viszonya, valamint a tesztek kapcsán az Alkotmánybíróság vizsgálódásának tárgya.^[29] Mindebből jól látszik, hogy a 22/2016. (XII.5.) AB határozat mérőföldkőnek számít az alkotmányos identitás

[23] Indoklás, 63.

[24] Stumpf, 2020, 236.

[25] Indoklás, 65.

[26] Indoklás, 108.

[27] Indoklás, 109.

[28] Indoklás, 47-49.

[29] Orbán, 2020, 79.

koncepciójának kidolgozásában, mégis számos ponton nyitott kérdések maradtak, melyek egy részét az Alkotmánybíróság a későbbiekben dolgozta ki, vagy a jövőben fogja kidolgozni.

Ezt követően, először az Alkotmánybíróság a nemzeti felsőoktatási törvényhez kapcsolódó, felfüggesztő hatályú 3199/2018. (VI. 21.) AB végzéséhez csatolt, Schanda Balázs és Hörchneré Marosi Ildikó közös párhuzamos indoklásában jelenik meg az alkotmányos identitás kérdésköre és az 22/2016. (XII.5.) AB határozatra utalás.^[30] Az EUB és a tagállami legfőbb bírói fórumok közötti alkotmányos párbeszéd és együttműködési kötelezettség hangsúlyozása mellett rávilágít álláspontjuk arra is, hogy a két bírói fórum döntésének alapja, referenciapontja eltérő, tekintettel arra, hogy az Alkotmánybíróság az alkotmányos identitás, az EUB pedig a nemzeti identitás perspektívájából vizsgál egy adott ügyet.^[31] Lényegi megállapításuk arra vonatkozik, hogy a cél az egyensúly megtalálása, ezért az Alkotmánybíróságnak az alkotmányos identitás megőrzése mellett kell meghoznia döntéseit, úgy, hogy közben figyelemmel kíséri az EUB vonatkozó – különösképpen a tagállami alkotmányos identitást érintő – esetjogát.

2018. június 28-án kihirdetésre került az Alaptörvény hetedik módosítása, amely több ponton érintette az alkotmányos önazonosság kérdését. A 22/2016. (XII.5.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indoklásokban már megelőzően kirajzolódott az erre vonatkozó igény. Például, Pokol Béla ugyan a Kormány indítványozási jogát hangsúlyozza az alkotmánybírói értelmesség kapcsán, de abból az alkotmányos önazonosság kidolgozásához fűződő kormányzati szerepvállalásra is érezhető utalás.^[32] A módosítás az E) cikk 2) bekezdését egészítette ki azzal, hogy a közös hatáskörgyakorlásnak „összhangban kell állnia az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal és szabadságokkal, továbbá nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát”. Továbbá, érintette a Nemzeti Hitvallást a következő szövegrésszel: „Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége.” Végül az Alaptörvény R) cikke is kiegészült a (4) bekezdéssel, miszerint „Magyarország alkotmányos önazonosságának védelme az állam minden szervének kötelessége.” Az Alaptörvény hetedik módosítására vonatkozó törvényjavaslat^[33] általános indoklása szerint a módosítás elsődleges célja a nemzeti szuverenitás és az alkotmányosság védelme. Ennek súlyát az is mutatja, hogy a Nemzeti hitvallásba kerülő kiegészítés az állami szervek jövőbeni kötelezettségévé teszi az alkotmányos önazonosság védelmét. A módosítás részletes indoklása konkrétan utal az alkotmányos identitás tiszteletben tartásának igényére és az EUSZ 4. cikke (2) bekezdésére: „A tagállam nemzeti

[30] Orbán, 2020, 89.

[31] 3199/2018. (VI. 21.) AB végzés, Schanda Balázs és Hörchneré Marosi Ildikó közös párhuzamos indoklása, 18-19.

[32] 22/2016. (XII.5.) AB határozat, Pokol Béla párhuzamos indoklása, 92.

[33] Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása, T/332. számú javaslat.

identitásának meghatározása értelemszerűen az adott állam és az azt alkotó politikai közösség legalapvetőbb, elvitathatatlan joga, amely elsősorban, de nem kizárólag, annak alkotmányában jelenik meg. Helyénvaló ezért, hogy egy állam politikai közössége az alkotmányozón keresztül az állam nemzeti identitásának egyes alkotóelemeit az alkotmányban rögzítse... Az E) cikk javasolt kiegészítése a jelenlegi (2) bekezdés „szükség szerint” fordulatát konkretizálná és töltene meg tartalommal, mely lényegében az uniós hatáskörgyakorlás világos pontosítását jelentené.”

A hetedik Alaptörvény-módosítás októberi hatályba lépését megelőzően, az Egységes Szabadalmi Bírósággal (a továbbiakban: ESZB) kapcsolatban született 9/2018. (VII. 9.) AB határozat érintette az alkotmányos identitás nemzetközi joggal szembeni védelmének kérdését. A döntés meghozatalának alapjául szolgáló, Kormány által előterjesztett indítvány többek között az Alaptörvény E) cikk (2) és (4) bekezdésének értelmezését is kérte, ettől azonban a testület elzárkózott. Az Alkotmánybíróság határozatában megállapította, hogy az ESZB felállításáról szóló megállapodás Magyarországon nem hirdethető ki, mert az a magyar állami joghatóság alól teljes mértékben kivonja a magánjogi jogviták egy meghatározott csoportjának elbírálását. A szuverenitás-transzfert elutasító érdemi határozat ugyanakkor mellőzi az E) cikkre való utalást, sőt, az Alkotmánybíróság a 22/2016. (XII.5.) AB határozat szerinti szuverenitáskontroll mechanizmusát sem alkalmazza.^[34] Az indoklásban foglaltakat nézve az Alkotmánybíróság az ESZB megállapodást nem az Alaptörvény E) cikk hatálya alá tartozó uniós jogi aktusként kezeli, hanem Q) cikk szerinti nemzetközi szerződésnek, nem kívánja túllépni értelmezési kereteit és absztrakt normakontrollt végezni.^[35] Stumpf István párhuzamos indoklása szerint a nemzetközi szerződéssel kijelölt bírói fórum az R) cikk alapján veheti fel annak vizsgálatát, hogy az érinti-e az Alaptörvény védelmét. Az E) cikk (2) bekezdése a közös hatáskörgyakorlásra vonatkozik, jelen esetben, mivel nemzetközi szerződésről van szó, az fel sem veti a 22/2016. (XII.5.) AB határozatban deklarált alkotmánybírósági hatáskör gyakorlását.^[36] Dienes-Oehm Egon párhuzamos indoklása alapján a szuverenitás fenntartása és a nemzeti önazonosság úgy érvényesíthető az Unióban, ha „azokat a számunkra ténylegesen fontos és alkotmányjogilag argumentálható témákra korlátozzuk (pl.: migrációs kérdésekben, az európai ügyészség felállítását illetően, stb.).”^[37]

Az alkotmányos önazonosság nemzetközi joggal szembeni védelmének kérdésköre Varga Zs. Andrásnak a 21/2018. (XI. 14.) AB határozathoz fűzött különvéleményében is felmerült. Utal arra, hogy a hetedik Alaptörvény módosításának hatályba lépésével, tekintettel a Nemzeti Hitvallás kiegészítésére és az R) cikk (4) bekezdésére, az Alaptörvény védelme magába foglalja a nemzeti öna-

[34] Orbán, 2020, 90.

[35] 9/2018. (VII. 9.) AB határozat, Indoklás, 24.

[36] 9/2018. (VII. 9.) AB határozat, Stumpf István párhuzamos indoklása, 82-83.

[37] 9/2018. (VII. 9.) AB határozat, Dienes-Oehm Egon párhuzamos indoklása, 74.

zonosság védelmét is. Ezért a nemzetközi kötelezettségek esetében az E) cikk vonatkozásában tett megállapításokat is figyelembe kell venni, és a fenntartott szuverenitás vélelméből kell kiindulni. A nemzeti önanonosság részének tekinti az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése szerinti jogállamiságot, melyet az Alkotmánybíróságnak feltétlenül védenie kell. Magyar jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközése kapcsán mindezek alapján arra a következtetésre jut, hogy az Alaptörvénnyel való összhangot is vizsgálni kell a hazai és a nemzetközi jogszabály összeütközése esetén.^[38]

Fontos megállapítást tesz az Alkotmánybíróság 2/2019. (III. 5.) határozata is, ami egy másik aspektusra tér ki. Az indítványozó egyik kérdése arra vonatkozik, hogy: „Az Alaptörvény R) cikk (1) bekezdéséből megállapítható-e, hogy az Alaptörvény, mint Magyarország jogrendszerének alapja, egyben a legitimációs forrása minden jogforrásnak – ide értve az Európai Unió Alaptörvény E) cikke szerinti jogát?”^[39] Határozatának indoklásában az Alkotmánybíróság hangsúlyozza, hogy államcélként rögzíti az E) cikk (1) bekezdése az európai integrációban való részvételt, továbbá Magyarország történeti és keresztény alapokon nyugvó európai identitását.^[40] Orbán Endre jogosan veti fel ezzel kapcsolatban azt a kérdést, hogy vajon az Alkotmánybíróság az európai identitás hangsúlyozásával az alkotmányos identitás részének tekinti-e Magyarország uniós tagságát.^[41] Varga Zs. András párhuzamos indoklásában például az alkotmányos önanonosság megváltoztathatatlan részeként említi az uniós tagságot.^[42]

Fordított diszkriminációs kérdést érint a 11/2020. (VI. 3.) AB határozat, melynek érdemi döntése szerint a bíróságok uniós jogi érintettség hiányában a magyar jog alkalmazását nem mellőzhetik. Az Alaptörvény B) cikkéből, E) cikk (2) és (3) bekezdéséből, valamint az R) cikk (1), (2) és (4) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény megállapítását a hazai jog indokolatlan háttérbe szorítása alapozta meg az Alkotmánybíróság szerint. A testület elutasította a Győri Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság azon bírói kezdeményezését, mely a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény (a továbbiakban: Fétv.) 108. § (5) bekezdés a) pontja alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére, valamint e szabály alkalmazásának a konkrét ügyben való kizárására vonatkozott. A megyei bíróság indítványában a jogalkotó Fétv. szerinti azon döntését támadta meg, mely alapján a konkrét ügyben a jogi személy javára, 29 évvel korábban bejegyzett használati jogot jogosultjának személye miatt (nem közeli hozzátartozó) jogszabályba ütköző hibának tekintette, miközben a korabeli jogszabályok és a hatályos Ptk. szabályai nem tartalmaznak erre vonatkozóan tiltó, korlátozó

[38] 21/2018. (XI. 14.) AB határozat, Varga Zs. András párhuzamos indoklása, 91-92.

[39] 2/2019. (III. 5.) határozata, Indoklás 3.

[40] Indoklás, 13-16.

[41] Orbán, 2020, 93.

[42] 2/2019. (III. 5.) határozata, Varga Zs. András párhuzamos indoklása, 73.

rendelkezéseket. Az indítványozó szerint ezzel a jogalkotó megsérti a jogbiztonság követelményét, a visszaható hatályú jogalkotás tilalmát, illetve a tulajdonhoz való jogot. Az Alkotmánybíróság indoklásában kifejti, hogy a jogszabály-értelmezés abban az esetben feladata, ha azt alkotmányjogi kérdés teszi szükségessé. Ebben az ügyben az indítványozó azon indoklása tette szükségessé eljárását, miszerint az EUB SEGRO-ügyben hozott ítéletében a haszonélvezeti jogosultságok *ex lege* megszüntetésére vonatkozó magyar szabályozást az uniós joggal ellentétesnek ítélte meg.^[43] Az indítvány elbírálásakor az Alkotmánybíróság a támadott jogi rendelkezéshez szorosan kapcsolódó kúriai 5/2019. számú közigazgatási elvi határozatra fókuszált, túllépve az indítvány eredeti kereteit. Eszerint „a Fétv. 108. § (1) bekezdése ellentétes az uniós joggal, ezért az uniós jog elsőbbségének elvéből következően az uniós joggal ellentétes tagállami szabályozást figyelmen kívül kell hagyni, nem lehet alkalmazni.”^[44] A Kúria célja az volt, hogy kiküszöbölje azokat az eseteket, amikor a magyar jog hatálya alá tartozó jogalanyok kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnének az uniós jog hatálya alá tartozó jogalanyokkal szemben, így az fordított diszkriminációt eredményezne. A testület szükségesnek tartotta az uniós jog elsőbbsége és az Alaptörvény R) cikk (1) és (2) bekezdése között, a bírói értelmezések következtében kialakult ellentmondást, álláspontja szerint a Kúria az EUB SEGRO-ítéletében megjelenő jogértelmezést kiterjesztően alkalmazta az EUMSZ 63. cikke hatókörén kívül eső tényállásokra. Erre pedig érvényes és hatályos magyar jogszabály ellenében nem volt felhatalmazása, a hazai jog alkalmazását önkényesen nem mellőzheti. A testület által megfogalmazott alkotmányos követelmény a bíróságok számára általánosságban is irányadónak tekintendő.

Alkotmányos követelmény alkalmazásával kapcsolatos 16/2021. (V. 13.) határozatában az Alkotmánybíróság alaptörvény-ellenesnek nyilvánította és megsemmisítette a Kúria Kf.V.39.162/2020/5. számú és a Győri Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság K.27.384/2018/10. számú ítéleteit. Az indítványozó a 11/2020. (VI. 3.) AB határozatra hivatkozással sérelmezte, hogy a Kúria fenntartotta a határozattal szembehelyezkedő jogértelmezési gyakorlatát és az abban megfogalmazott alkotmányos követelménnyel szemben, uniós érintettség hiányában is ítéletét uniós jogra alapította, mellőzve ezzel a magyar jog alkalmazását. Az indítványozó szerint a Kúria ítélete így sérti az Alaptörvény B) cikkét, E) cikk (2) és (3) bekezdését, az R) cikk (1), (2) és (4) bekezdését, továbbá az Alaptörvény 28. cikkét is. Az Alkotmánybíróság korábbi döntését megerősítve, indoklásában a következőképpen fogalmaz: „Még az Alkotmánybíróság sem rendelheti el tehát az uniós jog szabályának alkalmazását valamely, uniós jogi érintettséggel nem rendelkező esetben, ezt ugyanis maga az Alaptörvény tiltja. Mindaddig, amíg az Alkotmánybíróság a magyar jog valamely szabályának alaptörvény-ellenességét bármely okból – hangsúlyozottan ideértve az Abtv. 25. § (1) bekezdése szerinti bírói kezdeményezés esetét is – nem állapítja meg és azt nem sem-

[43] 11/2020. (VI. 3.) AB határozat, Indoklás, 27.

[44] Indoklás, 53.

misíti meg, illetőleg nem rendelkezik az alkalmazásának kizárásáról, a bíróság a magyar jog kérdéses, a konkrét egyedi ügyre vonatkozóan hatályos szabályát alkalmazni köteles akkor, ha az ügyben uniós jogi érintettség nem állapítható meg.”^[45]

Az alkotmányos identitás értelmezésének legfrissebb fejleménye az igazságügyi miniszter Kormány nevében X/00477/2021. számú ügyben előterjesztett indítványa,^[46] melyet az EUB C-808/18. sz. ügyben meghozott ítéletére tekintettel kezdeményezett. Az indítvány az E) cikk (2) bekezdésének, valamint a XIV. cikk (4) bekezdésének értelmezésére irányul, a konkrét alkotmányossági kérdés pedig arra, hogy Magyarország végrehajthat-e olyan, uniós jogból fakadó kötelezettséget, amely a magyar hatóságok akarata (Alaptörvény szerinti törekvése) ellenére – az uniós szabályok végrehajtási hatékonyságának hiánya miatt – azzal jár, hogy az elutasított menedékkérők de facto a magyarországi népesség részét fogják képezni. Az EUB ítélete alapján ugyanis a Magyarországon illegálisan tartózkodó külföldi állampolgárt nem lehet kitoloncolni, a Kormány álláspontja szerint ez pedig érinti Magyarország népességére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát, ezáltal alkotmányos önazonosságát. A Kormány által indítványozott értelmezési kérdés tehát már felveti az Alkotmánybíróság további szerepét az alkotmányos identitás fogalmának alakításában.

III. A NÉMET SZÖVETSÉGI ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ALKOTMÁNYOS IDENTITÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ DÖNTÉSEI

A Német Szövetségi Alkotmány (Grundgesetz – a továbbiakban: GG vagy Alaptörvény)^[47] a Maastrichti Szerződés óta tartalmaz önálló Európa-klauzulát. A GG 23. cikke alapján a Német Szövetségi Köztársaság az Európai Unió létrehozásán keresztül hozzájárul az egyesült Európa megvalósításához. A klauzula deklarálja az Európai Unió elkötelezettségét a demokratikus, társadalmi, föderális alapelvek, valamint a jogállamiság és a szubszidiaritás elve mellett, továbbá rögzíti azt is, hogy az Unió a szövetségi Alaptörvényben foglaltakhoz hasonlóan garantálja az alapjogok védelmét. E célból pedig egyes szuverén hatáskörök átruházhatók a Bundesrat (szövetségi tanács) hozzájárulásával. A GG ezen passzusa utal a 79. cikk (2) bekezdésére, mely szerint az Alaptörvény módosításához a Bundesrat kétharmados támogatottsága szükséges, továbbá annak (3) bekezdésére, mely meghatározza az alkotmánymódosítással (s így az európai integráció során) meg nem változtatható alkotmányos rendelkezések körét (1. és 20. cikkek). Példálózó jelleggel, e rendelkezések körébe tartozik a föderatív

[45] 16/2021. (V. 13.) határozat, Indoklás, 34.

[46] Igazságügyi miniszter X/00477/2021. számú ügyben előterjesztett indítványa, 2021. február 25.

[47] Basic Law for the Federal Republic of Germany.

államszervezet, az egyes tartományok törvényhozásban való közreműködése, továbbá az emberi méltóság, emberi jogok védelme és elismerése, az alapjogok jogi kötőereje, olyan alkotmányos alapelvek, mint a népszuverenitás, hatalom-megosztás, jogállamiság és az ellenállási jog.

Az alkotmányos identitás gyökereit a német Alkotmánybíróság már a 70-es években a Solange I,^[48] majd később a Solange II,^[49] valamint a banánpiaci rendtartást vizsgáló^[50] döntéseiben lefektette azzal, hogy kimondta az Alaptörvényben biztosított alapjogokat sértő uniós jogi aktusok alkotmánybíróági felülvizsgálatának lehetőségét.^[51] Ez az alapjogi fenntartás az integráció ezen korai szakaszában a közösségi alapjogvédelem kidolgozását vonta maga után.^[52] A mérőföldkőnek számító Solange I határozatban mondta ki a Szövetségi Alkotmánybíróság először azt, hogy az uniós jog érvényesülésének a német alkotmányból eredő, alkotmányos felhatalmazáson alapuló korlátai vannak, mely gátat szab a közösségi jog abszolút elsőbbségének. A Solange II döntésében a testület, az időközben megszületett emberi jogi egyezményekre tekintettel, finomított álláspontján annyiban, hogy a Szövetségi Alkotmánybíróság az alkotmányban foglalt jogvédelemmel azonos szintű jogvédelmet garantáló közösségi aktusok felülvizsgálatától eltekintett. A banánpiaci rendtartásról szóló határozat esetében a testület pedig már kimondta, hogy egy közösségi aktus által okozott alapjogsérelem vizsgálatának előfeltétele annak bizonyítása, hogy a közösségi alapjogvédelmi szint a Solange II döntésben meghatározott, szükséges védelmi szint alá csökkent.

Az uniós intézmények alapító szerződésben foglalt, rájuk ruházott hatáskörökön túlterjeszkedésének vizsgálatát, azaz az *ultra vires* tesztet a Maastrichti Szerződéssel kapcsolatos döntésében^[53] dolgozta ki a Szövetségi Alkotmánybíróság. Eszerint a testület hatáskör-túllépés esetén megállapíthatja az uniós jog alkalmazásának tilalmát. A rendelkezés szigorúságát hivatott enyhíteni a későbbi Honeywell-ügyben született döntés, mely szerint az *ultra vires* megállapításához „nyilvánvaló” hatáskör-túllépés és a tagállamok számára jelentős hátrány okozása is szükséges. A döntés egyúttal kimondta, hogy a tesztet megelőzően az Európai Unió Bírósága felé előzetes döntéshozatal iránti kérelmet kell felterjeszteni. A Szövetségi Alkotmánybíróság eddig kétszer kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárást, az Európai Központi Bank OMT és PSPP kötvényvásárlási programjainak vizsgálata keretében.

A kötvény-ügyek elemzése előtt ugyanakkor szükséges a jelen tanulmányban górcső alá vett alkotmányos identitás tesztjének kidolgozását is megemlíteni, mely a Lisszaboni Szerződés alkotmánybíróági felülvizsgálatához^[54]

[48] BVerfGE 37, 271.

[49] BVerfGE 73, 339.

[50] BVerfGE 102, 147.

[51] Horváth - Pék - Szegedi - Szőke, 2020, 9.

[52] Orbán, 2020, 50.

[53] BVerfGE 89, 155.

[54] BVerfGE 123, 267.

kapcsolódott. Az eddig áttekintett határozatok az *ultra vires* kontroll alapjait fektették le, ebben a határozatban az *ultra vires* mellett viszont megjelenik az identitáskontroll. A testület döntésében kifejtette, hogy „az európai egyesülést, mint a szuverén államok szerződési unióját nem lehet úgy megvalósítani, hogy a tagállamokban a gazdasági, kulturális és szociális életviszonyok politikai alakítására ne maradjon elegendő mozgástér. Ez különösen azokra az életterületekre vonatkozik, amelyek a polgárok életfeltételeit, főként az alapjogok által védett magánszférájukat és személyi, illetve szociális biztonságukat illető önálló döntési felelősségüket érintik, valamint azokra a politikai döntésekre vonatkozik, melyek különös erővel a nyelvi, a történelmi és a kulturális hagyományokra vannak ráutalva, és melyek a politikai közvéleményben pártpolitikailag és parlamentáris úton folyamatosan diszkurzív vitákban fejlődnek.”^[55] Az identitáskontroll ekkor vált a tagállami alkotmányos autonómiát védő eszközzé az integráció mélyülésének elősegítése helyett. A Szövetségi Alkotmánybíróság ezzel a kontrollmechanizmussal a GG 79. cikk (3) bekezdésében meghatározott örökkévalósági klauzula sérelmét vizsgálja.^[56] A döntés továbbá a GG 23. cikk (1), valamint 79. cikk (3) bekezdésének relációjában értelmezi az alkotmányos identitás megsérthetetlen tartalmát, melyhez kapcsolódóan további területeket, mint a büntetőjogot vagy az államélet alapvető pénzügyi döntéseit is nevesíti.

A Szövetségi Alkotmánybíróság pénzügyi tárgykörben hozott döntései közül elsőként kiemelkedik a 2016-ban hozott ún. OMT-határozata.^[57] Előzménye az Európai Központi Bank (a továbbiakban: EKB) 2012-ben kihirdetett Outright Monetary Transactions (végleges értékpapír-adásvételi ügyletek, a továbbiakban: OMT) elnevezésű programja, mely az euróövezetbe tartozó államok által kibocsátott államkötvények másodlagos piacon való felvásárlására vonatkozik. A program a 2008-as pénzügyi válság következményeit hivatott orvosolni, a vonatkozó sajtóközlemény szerint pedig célja a monetáris politika megfelelő transzmissziójának és e politika egységes jellegének a védelme. Az EKB 2012. szeptember 6. napján bejelentett határozataival szemben a Szövetségi Alkotmánybírósághoz számos alkotmányjogi panasz érkezett be, melyek tárgya a Deutsche Bundesbank (német szövetségi bank) közreműködése az OMT-határozat végrehajtásában, illetve a Bundesregierungnak (szövetségi kormány) és a Deutscher Bundestagnak (a német szövetségi parlament alsóháza) az OMT-határozatokkal szembeni fellépésének állítólagos elmulasztása volt. Továbbá a Die Linke parlamenti csoport alkotmányos szervek közötti (Organseit) eljárásban a Bundestag OMT-határozatokra vonatkozó egyes kötelezettségeinek megállapítását kérte. Az alapeljárások panaszosai, illetve felperese érvelése szerint az OMT-határozatok *ultra vires* jogi aktusnak minősülnek, mivel azok az EKB hatáskörébe nem tartozó kérdéskört érintenek, és ellentétesek az EUMSZ 123. cikkben foglaltakkal, továbbá sértik az Alaptörvényben szentesített demokrácia elvét, ezáltal pedig a német alkotmányos identitást.

[55] 22/2016 (XII. 5.) AB határozat, Indoklás, 44.

[56] Orbán, 2020, 52.

[57] BVerfGE 142, 123

A Szövetségi Alkotmánybíróság felfüggesztette az egyéni panaszosok és a Die Linke felperes által indított alapeljárásokat, és az EUB felé előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett elő az EUMSZ 267. cikke alapján. A testület eljárását indokolja a már említett Honeywell-határozatában foglaltak, miszerint az *ultra vires* tesztet megelőzően az EUB felé előzetes döntéshozatal iránti kérelmet kell benyújtani, tekintettel arra, hogy az uniós jog értelmezése a EUB feladata. Az Alkotmánybíróság kérdése elsősorban hatáskör-túllépésre, azaz arra vonatkozott, hogy e program monetáris politikai intézkedés helyett valójában gazdaságpolitikai intézkedésnek minősült-e, ami nem tartozik az EKB hatáskörébe. További kérdése, hogy az OMT-intézkedés tiszteletben tartja-e a monetáris finanszírozásnak az EUMSZ 123. cikk (1) bekezdéséből eredő tilalmát.^[58]

Az EUB 2015. június 16-án hozta meg ítéletét,^[59] melyben teljes mértékben az OMT-program jogszerűsége mellett foglalt állást. A hatáskör-túllépésének kérdésében a Bíróság az intézkedés célját minden kétséget kizáróan monetáris politikai célként – a monetáris politika transzmissziójának és egységének védelmét célzóan – határozta meg. A célt pedig alkalmasnak találta az EKB elsődleges céljának, az árstabilitás fenntartásának az elérésére. A monetáris finanszírozással kapcsolatban az EUB kimondta továbbá, hogy a program nem sérti a monetáris finanszírozás tilalmát. Ha e tilalom megsértésének lehetősége mégis fennállna, megfelelő garanciák segítségével kizárható, hogy az OMT olyan hatással bírjon, mintha az államkötvényeket közvetlenül a tagállami közjogi intézményektől vagy szervezetektől szereztek volna meg. Az ítélet rendelkező része alapján: „Az EUMSZ 119. cikkét, az EUMSZ 123. cikk (1) bekezdését, az EUMSZ 127. cikk (1) és (2) bekezdését, valamint a Központi Bankok Európai Rendszere és az Európai Központi Bank alapokmányáról szóló (4.) jegyzőkönyv 17–24. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azok felhatalmazzák a Központi Bankok Európai Rendszerét (KBER) az államkötvények másodlagos piacon történő vásárlására irányuló, olyan program elfogadására, mint amelyet az Európai Központi Bank (EKB) Kormányzótanácsának 2012. szeptember 5-i és 6-i, 340. sz. üléséről készült jegyzőkönyvben említett sajtóközleményben jelentettek be.”

Az EUB ítéletére alapozva hozta meg határozatát a Szövetségi Alkotmánybíróság 2016. június 21. napján, melyben nem tiltotta meg a német Bundesbank kötvényprogram végrehajtásában való részvételét. A döntés jelentősége ugyanakkor abban áll, hogy kimondja, az alkotmányos szervek kötelesek szembe helyezkedni minden olyan, az Európai Unió intézményeihez köthető aktsussal, amely az alkotmányos identitást sérti vagy hatáskör-túllépést valósít meg.^[60] Továbbá, az Indoklás 121., majd 153. szakaszaiban egyértelmű különbséget tesz

[58] EUMSZ 123. cikk (1) bekezdése: „Az Európai Központi Bank, illetve a tagállamok központi bankjai (a továbbiakban: nemzeti központi bankok) nem nyújthatnak folyószámlahitelt vagy bármely más hitelt az uniós intézmények, szervek vagy hivatalok, a tagállamok központi kormányzata, regionális vagy helyi közigazgatási szervei, közjogi testületei, egyéb közintézményei vagy közvállalkozásai részére, továbbá ezektől közvetlenül nem vásárolhatnak adósságinstrumentumokat.”

[59] C-62/14, Peter Gauweiler és társai kontra Deutscher Bundestag.

[60] BVerfGE 142, 123, Headnotes, 3.

az *ultra vires* és az identitás tesztek között, annak ellenére, hogy mindkét teszt a német alkotmány 79. cikk (3) bekezdéséből származtatható és kellően súlyos hatáskör-túllépés esetén a két teszt össze is kapcsolódhat. Eszerint *ultra vires* teszt a hatáskör-túllépés vizsgálatára irányul a GG 23. és 79. cikkei által behatároltak szerint, míg az alkotmányos identitás tesztje a GG 1. és 20. cikkek szerinti abszolút alapjogi korlátok betartását vizsgálja.^[61]

A második kötvény-döntésében a német Szövetségi Alkotmánybíróság 2020. május 5-én kimondta, hogy a EUB az EKB gazdaságélénkítést célzó PSPP (Public Sector Asset Purchase Programme)^[62] programja tárgyában hozott határozata *ultra vires* kontroll alapján nem alkalmazható Németországban. A német Alkotmánybíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelmét a hozzá beérkezett alkotmányjogi panaszok kapcsán indult alapeljárás keretében terjesztette elő az EUB felé. A panaszok tárgya az EKB ún. PPSP határozatainak Németországban való alkalmazása volt, a német Bundesbank, a szövetségi kormány és a Bundestag (alsóház, melynek költségvetési jogköre van) azok végrehajtásában való közreműködése, valamint azokkal kapcsolatos állítólagos mulasztása kapcsán. Az alkotmányjogi panaszok szerint az EKB ezen határozatai együttesen *ultra vires* aktusnak minősülnek, amennyiben sértik az EUMSZ 119. cikkben szabályozott hatáskörmegosztást, az EUMSZ 123. cikkében foglaltakat, továbbá a GG-ben szentesített demokrácia elvét, ezáltal pedig a német alkotmányos identitást. Az EKB Kormányzótanácsa 2015-ben jelentette be értékpapír-vásárlási programjának bővítését, melynek keretében a magánszektor és az egyes államok által kibocsátott értékpapírokat vásárolhat fel. Az ennek részét képező ún. PSPP (public sector asset purchase programme, közszektor eszközeinek másodlagos piacon történő megvásárlására irányuló) program az euróövezeti államok által kibocsátott állampapírok másodlagos piacon történő felvásárlására vonatkozott. A Szövetségi Alkotmánybíróság a hozzá beérkezett alkotmányjogi panaszok keretében benyújtott kérelmének tárgya a PSPP határozatok érvényességére, valamint az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének, valamint az EUMSZ 123. és EUMSZ 125. cikkeknek az értelmezésére vonatkozott. Az EUB ítéletében kimondta, hogy az EKB döntései megfelelnek az uniós jognak, a PSPP program célkitűzése összhangban áll az EU monetáris politikai hatáskörével.^[63]

AZ EUB döntését mérlegelve azonban 2020. május 5-én hozott határozatában^[64] az Alkotmánybíróság arra a megállapításra jutott, hogy az EKB kötvényvásárlási programja túllép az EKB hatáskörén, az EUB pedig a PSPP program hosszú távú monetáris és gazdaságpolitikai hatásainak érdemi vizsgálata nélkül, az arányossági teszt mellőzésével hozta meg akkori döntését és mondta ki, hogy a program megfelel az uniós jog követelményeinek. A határozat szerint az EUB

[61] BVerfGE 142, 123, Reasons, 153.

[62] Az Európai Központi Bank (EU) 2015/774 határozata (2015. március 4.) a közszektor eszközeinek másodlagos piacon történő megvásárlására irányuló programról (EKB/2015/10).

[63] C-493/17, Weiss and others.

[64] BVerfGE, 146, 216.

jogértelmezése érthetetlen és objektíve önkényes. Az EUSZ 19. cikk (1) bekezdésének második mondatára hivatkozik, eszerint „az Európai Unió Bírósága biztosítja a jog tiszteletben tartását a Szerződés értelmzése és alkalmazása során”. Eszerint, ha az EUB jogértelmezése során az EUSZ 19. cikk (1) bekezdésében foglaltakat nem tartja tiszteletben, úgy döntése Németország vonatkozásában nem alkalmazható, mivel az sérti a német Alkotmány 23. cikk (1), a 20. cikk (1) és (2), valamint a 79. cikk (3) bekezdéseinek alapján a demokratikus legitimitás minimum követelményét.^[65] A Szövetségi Alkotmánybíróság megállapítása szerint a tagállamok alapvető érdekeinek érintettsége miatt (mint az EU-ra ruházott hatáskörök és a demokratikusan legitimált integrációs program értelmezése), az EUB az EKB álláspontjának vizsgálata során nem járt el kellő alaposággal, az EKB széles mérlegelési jogköre és az EUB korlátozott jogértelmezése nem elégíti ki a hatáskörmegosztás elvét és utat nyit a tagállami kompetenciák eróziójának. A demokrácia elve pedig megköveteli a kompetenciák megosztását, ezért az EU egyik legfontosabb alapelvét, a hatáskörmegosztás elvét nem áshatja alá az integrációs program véglegessége. Az arányossági teszt biztosítja ezen elvek érvényesülését, mely megköveteli a PSPP program monetáris politikai céljának és gazdaságpolitikai hatásának érdemi vizsgálatát, ellenkező esetben sérülnek az EUSZ 5. cikk (1) és (4) bekezdésében^[66] foglalt követelmények. Az európai integrációért való felelősségből (Integrationsverantwortung) eredően a szövetségi kormány és a Bundestag köteles a szükséges lépéseket megtenni annak érdekében, hogy az EKB az arányosság követelménye szerint járjon el, mely vonatkozik jogi álláspontjának közlésére és a Szerződésekkel való összhang megteremtésére. Eszerint tehát a tagállamokat terheli az integrációért való felelősség (melynek alapja a német alkotmány 23. cikk (1) bekezdésében foglalt integrációs klauzula) és ebből fakadóan, az uniós intézmények rendelkezéseinek betartásán és érvényesítésén keresztül a Szerződésekben foglaltak aktív megvalósítása, valamint az *ultra vires* uniós aktusok elleni fellépés is.^[67]

Mindezen indokok alapján, a Szövetségi Alkotmánybíróság az EUB előzetes döntéshozatali eljárásban meghozott ítéletét nem tartotta maga számára kötelező érvényűnek, az alkotmányjogi panaszok alapján indult alapeljárásban pedig az indítványozók álláspontját osztotta, miszerint a PSPP program elvonja a Bundestag alkotmányban rögzített költségvetési jogkörét, ezáltal megsértve Németország alkotmányos identitását. A kötvényfelvásárlási program kockázatmegosztási rendszere a Bundestag kompetenciájába tartozó költségvetésre vonatkozó kötelezettséget jelent, továbbá hatással lehet az államadóságra,

[65] BVerfGE, 146, 216, Headnotes 2.

[66] 5. cikk (1) Az Unió hatásköreinek elhatárolására a hatáskör-átruházás elve az irányadó. Az uniós hatáskörök gyakorlására a szubszidiaritás és az arányosság elve az irányadó.

(4) Az arányosság elvének megfelelően az Unió intézkedése sem tartalmilag, sem formailag nem terjedhet túl azon, ami a Szerződések célkitűzéseinek eléréséhez szükséges. Az Unió intézményei az arányosság elvét a szubszidiaritás és az arányosság elvének alkalmazásáról szóló jegyzőkönyvben foglaltak szerint alkalmazzák.

[67] Sulyok - Tribl, 2020, 7-30.

a magánszféra-megtakarításokra, a nyugdíjrendszerre, az ingatlanpiacra és a piacképtelen vállalatok megmentésére. A Szövetségi Alkotmánybíróság döntése alapján a PSPP határozatok, valamint az EUB határozata *ultra vires* aktusoknak minősülnek, ezek betartása tehát nem kötelező a német alkotmányos szervek részére. A Bundesbank tekintetében kimondta, hogy az kizárólag az EKB által végzett, gazdaságpolitikai hatásokra vonatkozó arányossági elemzést követően vehet részt a kötvényfelvásárlási programban, a PSPP program keretében már megvásárolt eszközöket pedig bocsássa piacra. Az Alkotmánybíróság döntésének elsődleges címzettje a szövetségi kormány és a Bundestag, határozatával ezen alkotmányos szervek mulasztását állapította meg, mivel azok nem támadták meg a PSPP határozatokat, egyben felszólította e szerveket, hogy a program tekintetében átfogó arányossági vizsgálatot követeljenek meg, valamint integrációért való felelősségük körében kísérik figyelemmel azt, hogy a PSPP program ne sértse a tagállami hatásköröket és a német alkotmányos identitást. Chronowski Nóra szerint a PSPP-döntés fordulópontot jelent a német Alkotmánybíróság és az EUB együttműködésében, talán az egy transzparensabb, szolidárisabb monetáris-fiskális unióhoz járul majd hozzá.^[68]

IV. AKTUÁLIS VITÁK A LENGYEL BÍRÓSÁGI REFORM KÖRÜL

Röviden szükséges kitérni a lengyel bírósági reformhoz kapcsolódóan az EUB előtt a Lengyel Köztársaság ellen zajló két, az Európai Bizottság által kezdeményezett kötelezettségszegési eljárásra, valamint a lengyel Alkotmánybíróság kapcsolódó, *ultra vires* unós jogi aktust elutasító határozatára. Egyrészt azért, mert az EUB részéről értékelhető egyfajta, a német PSPP-döntésre adott válaszként a folyamatban lévő ügyekben képviselt álláspont, másrészt azért, mert a lengyel Alkotmánybíróság a közös hatáskörnyakorlás korlátjainak meghatározása és a nemzeti szuverenitás védelme érdekében a jövőre nézve előremutató lépéseket tesz.

A C-791/19. sz. kötelezettségszegési eljárásban^[69] a Bizottság az EUMSZ 258. cikk alapján indított eljárást amiatt, hogy a lengyel Legfelsőbb Bíróság és a rendes bíróságok bírúira vonatkozó új fegyelmi felelősségi rendszert létrehozó, 2017-ben elfogadott jogszabályokkal bevezetett nemzeti intézkedésekre tekintettel Lengyelország nem teljesítette az EUSZ 19. cikk (1) bekezdésének második

[68] Chronowski, 2020, 78.

[69] C-791/19, Commission v Poland.

albekezdéséből,^[70] valamint az EUMSZ 267. cikk (2) és (3) bekezdéséből^[71] eredő kötelezettségeit. A Bizottság állítása szerint a négy jogalap: a bírósági határozatok tartalmának fegyelmi vétségként minősítése, a legfelsőbb bírósági fegyelmi tanács függetlenségének és pártatlanságának hiánya, a fegyelmi tanács elnökének azon diszkrecionális jogköre, hogy a fegyelmi ügyekben eljáró bíróságot kijelölje, valamint a fegyelmi ügyekre vonatkozóan az ésszerű időn belüli vizsgálat követelményének és az eljárás alá vont bírák védelemhez való joga biztosításának elmulasztása (sértve utóbbival az Alapjogi Charta 47. és 48. cikkében biztosított jogokat). A Bizottság tovább állítja, hogy az EUMSZ 267. cikk (2) és (3) bekezdését megsértette Lengyelország azzal, hogy korlátozza a nemzeti bíróságok előzetes döntéshozatalra utaláshoz való jogát, és fegyelmi eljárás megindítását helyezi kilátásba az e jogot gyakorló bírakkal szemben. Az EUB hivatalos oldalán elérhető főtanácsnoki indítványban foglaltak szerint az ügy alapvető jelentőséggel bír az uniós jogrend szempontjából, a bírákra vonatkozó fegyelmi felelősségi rendszer megköveteli a bírói függetlenség megfelelő biztosítékait, „összefügg a jogállamisággal, és ezen keresztül a Bíróságon és a nemzeti bíróságokon alapuló uniós bírósági rendszer működésével és jövőjével”.^[72]

Az ügyben a Bizottság 2020. január 23-án ideiglenes intézkedés iránti kérelmet terjesztett elő, melyben kérte az EUB-tól Lengyelország kötelezését azon jogszabályok alkalmazásának felfüggesztésére, melyek alapján a fegyelmi tanács a bírákra vonatkozó fegyelmi ügyekben elsőfokú és fellebbviteli eljárásban is határozatot hozhat, továbbá olyan ítélkező testület elé utalhat folyamatban lévő ügyet, mely nem felel meg bizonyos függetlenségi követelményeknek. 2020. április 8. napján hozott végzésében^[73] az EUB az érdemi ítélethozatalig helyt adott a Bizottság ideiglenes intézkedés iránti kérelmének.

A Bizottság által kezdeményezett C-204/21. sz. kötelezettségzegési eljárás^[74] úgyszintén a fegyelmi tanácshoz, valamint a bírósági szervezetrendszerhez kapcsolódik. A kereseti kérelemben^[75] foglaltak szerint az eljárásra jogalapot szolgáltat az, hogy a fegyelmi tanács nem felel meg az EUSZ 19. cikk (1) bekezdésének és a Charta 47. cikkének összefüggésében értelmezett rendelkezései alapján a független bíróság tulajdonságainak, ezáltal hatásköre és tevékenysége

[70] Az EUMSZ 19. cikk (1) bekezdésének második albekezdése szerint: „A tagállamok megteremtik azokat a jogorvoslati lehetőségeket, amelyek az uniós jog által szabályozott területeken a hatékony jogvédelem biztosításához szükségesek.”

[71] EUMSZ 267. cikk (2) bekezdése szerint: „Ha egy tagállam bírósága előtt ilyen kérdés merül fel, és ez a bíróság úgy ítéli meg, hogy ítélete meghozatalához szükség van a kérdés eldöntésére, kérheti az Európai Unió Bíróságát, hogy hozzon ebben a kérdésben döntést.”

(3) Ha egy tagállam olyan bírósága előtt folyamatban lévő ügyben merül fel ilyen kérdés, amelynek határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs jogorvoslati lehetőség, e bíróság köteles az Európai Unió Bíróságához fordulni.

[72] C-791/19, Evgeni Tanchev főtanácsnok indítványa, Bevezetés, 6.

[73] C-791/19, A Bíróság végzése (nagytanács), Európai Bizottság kontra Lengyel Köztársaság, 2020. április 8.

[74] C-204/21, Commission v Poland.

[75] C-204/21, Application.

sérti a bírák függetlenségét, valamint az EUSZ 19. cikk (1) bekezdését. Továbbá, a 2019. december 20. napján kihirdetett módosító törvény rendelkezései megakadályozzák annak vizsgálatát, hogy az uniós jog hatálya alá tartozó ügyekben ítélező testületek megfelelnek-e a független és pártatlan bíróság követelményeinek, mely sérti az EUSZ 19. cikk (1) bekezdését, az Alapjogi Charta 47. cikkét, valamint az EUMSZ 267. cikk szerinti előzetes döntéshozatali mechanizmust. Végül, a bírói kinevezést követő közzétételi kötelezettség kapcsán a Bizottság arra hivatkozik, hogy ezzel sérül a bírók magánélethez és a személyes adatok védelméhez való alapvető joga, valamint az általános adatvédelmi rendelet rendelkezései. Ebben az ügyben az EUB szintén ideiglenes döntést^[76] hozott 2021. július 14-én, amelyben a korábbi, a C-791/19. sz. ügyben meghozott intézkedések körét bővítette a fegyelmi tanács tevékenységére vonatkozóan, a bírói mentelmi jog és a bírák felfüggesztése körében. A két ügyben meghozott ideiglenes döntések együttesen ellehetlenítik a fegyelmi tanács működését.

Ugyanezen a napon, az EUB előtt zajló ügyekre válaszul a lengyel Alkotmánybíróság is határozatot hozott, ugyanis korábban a folyamatban lévő kötelezettségszegési eljárások kapcsán a fegyelmi kamara már a testülethez fordult az EUB meghozott ideiglenes döntésének jogszerűsége tárgyában. Kérdése arra vonatkozott, hogy az EUSZ 4. cikk (3) bekezdés második mondata, ezzel összefüggésben az EUMSZ 279. cikk alapján hozott, tagállami kötelezettség az igazságszolgáltatási ágat érintő szervezeti felépítésre és működésre vonatkozó ideiglenes intézkedés végrehajtása összhangban áll-e a Lengyel Köztársaság alkotmányában foglalt rendelkezésekkel. 2021. július 14. napján hozott határozatában^[77] az Alkotmánybíróság egyértelműen amellet foglalt állást, hogy az EUB *ultra vires* kötelezettségeket ró a Lengyel Köztársaságra azzal, hogy a lengyel bíróságok szervezeti felépítésére és működésére, valamint e bíróságok előtti eljárás módjára vonatkozó ideiglenes intézkedéseket ír elő, melyek ellentétesek az alkotmányban foglaltakkal. A határozat indoklása angol nyelven jelen tanulmány lezárásakor még nem érhető el.

Másnap, július 15-én az EUB ítéletet^[78] hozott a C-791/19-es ügyben. A bírakra vonatkozó fegyelmi rendszer vizsgálata során a EUB teljes mértékben egyetértett a Bizottság öt jogalapjával és megállapította a lengyel szabályozás EUSZ 19. cikk (1) bekezdésbe ütközését. Egyúttal a fegyelmi kamaráról kimondta, hogy az nem tekinthető független szervnek, és az nem garantálja a fegyelmi eljárás pártatlanságát és tisztességességét. Az EUSZ 267. cikk (2) és (3) bekezdésének megsértése kapcsán az EUB úgy döntött, hogy a lengyel szabályozás visszatartó hatású, veszélyezteteti és gyengíti az egész uniós rendszert, tekintettel arra, hogy a fegyelmi vétség lehetősége megakadályozza a bírákat abban, hogy uniós ügyeket az EUB elé utaljanak.

[76] C-204/21, Order.

[77] Ref. No. P 7/20, Judgement in the name of the Republic of Poland, 2021. július 14.

[78] App. No. 43447/19, Reczkowicz v. Poland, 2021. július 22.

Az események sorozatában fontos megemlíteni az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) Reczowicz v. Poland ügyben július 22-én hozott ítéletét is.^[79] Vizsgálata alapján döntésében ugyanis az EJEB megállapította, hogy a fegyelmi tanács az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikke értelmében nem minősül „törvény által felállított bíróságnak”. A több fórumon is kritizált fegyelmi tanács jövője megpecsételődni látszik, ezt az is megerősíti, hogy augusztus elején a lengyel kormányzat bejelentette a tanács közeljövőben történő megszüntetését.

V. ÖSSZEZÉS

Az áttekintett alkotmánybíróági határozatok és EUB döntések mind jól mutatják a közösségi és nemzeti jogértelmezés súrlódásait. Jól látszik, hogy a nemzeti identitás Lisszaboni Szerződésben való megjelenése óta a nemzeti alkotmánybíróágok milyen kitüntetett szerepet kapnak a nemzeti identitás tartalmának értelmezése, valamint védelme tekintetében, ezzel védőbástyát képeznek a nemzeti szuverenitás és az alkotmányos identitás körül. Az alkotmányos identitás fogalmának tartalmi feltöltése esetről esetre organikusan fejlődik, ez pedig befolyásolja az integrációs folyamatok jövőjét, és a fogalom szerves részét képező közös európai identitás^[80] alakulását is.

Fel kell ismerni tehát, hogy a kiegyensúlyozott hatáskörmegosztás és az alkotmányos identitás védelmében a nemzeti alkotmánybíróágok kulcsfontosságú szerepet töltenek be. Az EUMSZ 267. cikke megadja annak a lehetőségét, hogy az EUB és a nemzeti alkotmánybíróágok előzetes döntéshozatali eljárás során egymással együttműködésben alkotmányos párbeszédet folytassanak. Az EUMSZ hivatkozott cikke ugyanakkor adott ügy uniós jogértelmezési kérdéseivel kapcsolatban a tagállami rendes bíróságok és az EUB közötti „közvetlen” párbeszédet és együttműködést is jelenti, mely azzal jár, hogy az egyes, közösségi hatáskörgyakorlást érintő kérdések megvitatásából az alkotmánybíróág kimaradhat. A magyar Alkotmánybíróág EUB-vel való viszonyában a 22/2016. (XII. 5.) AB határozat áttörést jelentett azzal, hogy kimondta a testület uniós joggal szembeni alkotmányvédelmi hatáskörét, egyben rögzítette azt is, hogy e hatáskörét az Európai Unióban megvalósuló alkotmányos együttműködés keretében kívánja gyakorolni, ideértve az EUB folytatott párbeszédet. A határozat mérföldkönek tekinthető, előrevetíti a magyar Alkotmánybíróág EUB-vel való szorosabb együttműködésének igényét. Mind a német, mind a lengyel példa jól mutatja, hogy a nemzeti alkotmánybíróágok határozott fellépésére mekkora szükség van, felelősségük nem csupán a nemzeti szuverenitás megőrzése, hanem az alkotmányos párbeszéd megkövetelése is a hatáskörmegosztás egyensúlyának fenntartása érdekében.

[79] Jogaszegylet.hu, 2021.

[80] Stumpf, 2020, 238.

IRODALOM

- Chronowski Nóra (2020): Fordulópont az európai bírói párbeszédben: a német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntése. In: *Közjogi Szemle*. 2020/2. sz.
- Horváth Attila – Pék Erzsébet – Szegedi László – Szőke Péter (2020): Alkotmányos identitás: pajzs, kard vagy párbeszéd? Széljegyzetek egy fogalom történetéhez. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*. 39. évf./1. sz.
- Orbán Endre (2020): *Alkotmányos identitás az Európai Unióban*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest. (Elérhető: <https://jog.tk.hu/uploads/files/monografia3.pdf>. Letöltés ideje: 2021. augusztus 10.).
- Stumpf István (2020): *Alkotmányos hatalomgyakorlás és alkotmányos identitás*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Jogszegylet.hu: Fegyelmi tanács – kegyelemdőfés? A lengyel bírósági reform legújabb fordulatai, 2021. (Elérhető: <https://jogszegylet.hu/jogelet/fegyelmi-tanacs-kegyelemdo-fes-a-lengyel-birosagi-reform-legujabb-fordulatai/>. Letöltés ideje: 2021. augusztus 10.).
- Sulyok Márton – Tribl Norbert (2020): „A gazda bekeríti házát”? A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntésének jelentősége és az európai integrációért viselt alkotmányos felelősség realitása. In: *Európai Tükör*. 23. évf./2. sz.
- Tribl Norbert (2019): *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged. (Elérhető: <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10625/>. Letöltés ideje: 2021. augusztus 3.).

JOGFORRÁSOK

- 11/2020. (VI. 3.) AB határozat.
- 143/2010. (VII. 14.) AB határozat.
- 16/2021. (V. 13.) határozat.
- 2/2019. (III. 5.) határozat.
- 21/2018. (XI. 14.) AB határozat.
- 22/2016. (XII. 5.) AB határozat.
- 23/2015. (VII.7) AB határozat.
- 3130/2016. (VI. 29.) AB végzés.
- 3199/2018. (VI. 21.) AB végzés.
- 9/2018. (VII. 9.) AB határozat.
- App. No. 43447/19, *Reczkowicz v. Poland*.
- Az Európai Központi Bank (EU) 2015/774 határozata (EKB/2015/10).
- Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata.
- Basic Law for the Federal Republic of Germany, 1949.
- C-11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel .
- C-204/21, *Commission v Poland*.
- C-493/17, *Weiss and others*.
- C-6/64 *Costa v. ENEL*.

- C-62/14, Peter Gauweiler és társai kontra Deutscher Bundestag.
- C-791/19, Európai Bizottság kontra Lengyel Köztársaság.
- Entscheidungen der amtlichen Sammlung (BVerfGE).
- Ref. No. P 7/20, Judgement in the name of the Republic of Poland.

• Szerényi Gábor, *Freedom's*